

'לא בשמים היא' והכרעת הדין

הקדמה
פסיקה בבית דין על פי רוח הקודש
בירור מציאותי אינו הכרעת דין
אין להתבסס על רוח הקודש אף לבירור מציאותי
סוגים שונים של ספקות במציאות
בירור לאחר שנולד הספק
ההנהגה בימי משה רבנו
ראיה מפרשת המגדף
ראיה מפרשת המקושש
סיכום

הקדמה

כידוע, מהפסוק "לא בשמים היא" (דברים ל, יב) דרשו חז"ל בכמה מקומות (תמורה טז, א ועוד) שאין לברר שאלות הלכתיות באמצעות נביא או שאר מיני 'גילויים' שמימיים. נושא זה מהווה אבן יסוד בתורת ישראל, ורבים מחכמי ישראל לדורותיהם דנו במהותו, בגדריו ובשאלות שונות המסעפות ממנו. במאמר שלפנינו נדון באחד ההיבטים היסודיים של סוגיה זו¹.

פסיקה בבית דין על פי רוח הקודש

כתב הרמב"ם (בפירוש המשנה סנהדרין פ"ז מ"ב):

ודע שהריגת יהושע לעכנ הייתה הוראת שעה, לפי שתורתנו, תורת האמת, אינה מחייבת מיתה על החוטא בהודאתו, ולא בגורל, ולא על פי חזון נביא שהוא עשה אותו המעשה.

מבואר בדברי הרמב"ם, שלא רק שאין לקבוע הלכה לדורות על פי הוראת נביא

1 אני מודה לְבְנֵי אברהם קלמן נ"י על סיועו בהכנת הדברים. פרק זה מהווה חלק מקונטרס רחב העוסק בענייני "לא בשמים היא". היות ובכוונתנו להוציא לאור בלג"ד את הקונטרס בשלמותו, נשמח מאוד לתגובות, הערות והארות. לשם כך - או כדי לקבל את הקונטרס במלואו - ניתן לפנות לדוא"ל: mevas123@gmail.com.

או בגילוי שמימי אחר, אלא שגם במקום הכרעה ספציפית בבית דין אין להתחשב בנבואה (וה"ה בגילוי שמימי אחר) כדי להכריע את הדין.
על דברים אלו תמה מהר"ם בן חביב בספר 'תוספת יום הכיפורים' מגמרא מפורשת העוסקת במעלותיו של המן שאכלו אבותינו במדבר (יומא עה, א):

תניא אידך: "גד" - שמגיד להם לישראל אי בן תשעה לראשון ואי בן שבעה לאחרון [רש"י: לפי שנאמר "וימודו בעומר", בין שליפט הרבה בין שליפט מעט מוצא עומר לגולגולת, ואם נמצא יתר בבית הראשון בידוע שכן תשעה לראשון הוא, ואם בבית האחרון בידוע שכן האחרון הוא]. ...תניא, רבי יוסי אומר: כשם שהנביא היה מגיד להם לישראל מה שבחורין ומה שבסדקין, כך המן מגיד להם לישראל מה שבחורין ומה שבסדקין. כיצד? שנים שבאו לפני משה לדין, זה אומר עבדי גנבת, וזה אומר אתה מכרתו לי, אמר להם משה "לבוקר משפט" (ירמיה כא, יב), למחר אם נמצא עומר בבית רבו ראשון - בידוע שזה גנבו, אם נמצא עומר בבית רבו שני - בידוע שזה מכרו לו. וכן איש ואשה שבאו לפני משה לדין, זה אומר היא סרחה עלי, והיא אומרת הוא סרח עלי [ותובעת כתובתה - רש"י], אמר להם משה "לבוקר משפט", למחר אם נמצא עומרה בבית בעלה - בידוע שהיא סרחה עליו, נמצא עומרה בבית אביה - בידוע שהוא סרח עליה.

והקשה מהר"ם בן חביב שתי קושיות: הראשונה: כיצד מותר להורות הלכה על פי גילויים שמימיים כדוגמת המן, הרי "לא בשמים היא"²? והשניה: ההכרעה על אותו תינוק בנו של מי הוא הינה משמעותית לכמה הלכות בדיני נפשות, כגון מכה אביו או בועל קרובת אביו, ואם כן היאך ניתן לפסוק ולהכריע דין על פי נביא, הרי צריך עדים שיעידו שאותו אדם הרג את הנפש, וכשם שאין סומכים על עד אחד ושאר מיני ראיות אלא "על פי שנים עדים... יומת המת" (דברים יז, ו) - כך אין לסמוך על נבואה בכדי להרוג אדם³:

2 בהמשך הדברים נאריך ביישוב קושיא זו, שממנה מסתעפים כללים יסודיים ושיטות שונות לעניין ההסתמכות על גילויים משמיים בהכרעת ההלכה. אמנם יתכן שקושיא זו נכונה רק לפי דעת הרמב"ם (פ"ט מהל' יסודי התורה; ועוד), אך לדעת תוס' (ב"מ נט, ב ד"ה לא בשמים; ועוד) ניתן להתחשב בבת קול להוראת הלכה במצבים שונים, והדברים התבארו בפרקים אחרים בקונטרס (ראה בהערה הקודמת).

3 מהר"צ חיות (בספרו תורת הנביאים, עמ' כא) תירץ קושיא זו על פי דברי הרמב"ם (הל' סנהדרין פט"ז ה"ו): 'אינו צריך שני עדים למלקות אלא בשעת מעשה, אבל האיסור עצמו בעד אחד יוחזק. כיצד? אמר עד אחד חלב כליות הוא זה, כלאי הכרם הם פירות אלו, גרושה או זונה אשה זו, ואכל או בעל בעדים אחר שהתרה בו, הרי זה לוקה אף על פי שעיקר האיסור בעד אחד...' מבואר בדבריו, שהיות ועד אחד נאמן להעיד על מאכל מסופק שהוא חלב, אם יבואו שני עדים ויעידו שאכל אדם אחר אכל מאכל זה - האדם האוכל את המאכל חייב מלקות, ואע"פ שאין חיוב מלקות בלא שני עדים (רמב"ם שם ה"ד), מ"מ

מצינו באחרונים כמה תירוצים לקושיא הראשונה (כיצד סמך משה על גילוי שמימי כדוגמת המן להכרעת ההלכה):

א. יש מי שתירץ שהיות ועם ישראל הכיר בכוח הנבואה של משה רבנו ע"ה, לכן קיבלוהו עליהם כדיין, וכמו שאדם יכול לקבל על עצמו ראיות שאינן קבילות בבי"ד כעדות קרובים או פסולים (משנה בסנהדרין כד, א) כך הוא רשאי לקבל את נאמנותם של גילויים שמימיים כנבואה או כמו המן (בן יהוידע יומא עה, א)⁴.

ויש להעיר, שתירוץ זה איננו מיישב את כל המקרים שהובאו בגמרא לעיל, שהרי בגמרא מבואר שהמן היה מברר את הספק אם הוולד הוא בן תשעה לראשון או בן שבעה לאחרון, שזהו ספק בדיני נפשות⁵ (כגון שהכה או קילל אחד מהם), ובדיני נפשות לא מועיל שבעל הדין יקבל על עצמו עדויות שאינם כשרות על פי ההלכה!

ב. ויש מי שכתב לתרץ שמשו רבנו הכריע את הדין מדעתו לפי כללי הפסיקה הרגילים, אלא שהשתמש במן לאחר מכן בכדי להסיר פקפוקים, לעז וחששות שמא טעה (תוספת יו"כ שם; וע"ע בן יהוידע שם ד"ה זה אומר עבדי גנבת וכו'). כמובן שהסבר זה מצמצם את המשמעות הפשוטה של דברי הגמרא, שאף ספק גמור שלא היה לו הכרעה בבי"ד היה מתברר באמצעות המן.

מאחר שהאיסור עצמו הוחזק על פי עד אחד קודם המעשה המצריך עדות, לאחר מכן מי שאוכל אותו בעדים והתראה חייב מלקות. והאריך בהבחנה זו בשב שמעתתא (שער ד פ"ח) ע"ש. לאור דברים אלו, ניתן ליישב שהעדות על אבהותו של פלוני היא מקדמית למעשה המחייב מיתה, ולכן ניתן לסמוך על החזקה (שנלמדה ממקום ירידתו של המן) ואין צורך בעדות גמורה. ולאחר מכן ניתן לדון אף בדיני נפשות לאור המצב שהוחזק בעבר (וכעין זה כתב בשו"ת יביע אומר ח"א או"ח סי' מא אות ה; ועי' בשו"ת בית שערים יו"ד סי' שלב ד"ה ובזה מיושב, שבזה יש לתרץ ג"כ הקושיא השניה, ודוק). אולם הבחנה זו איננה מוסכמת כלל, שכן תוס' (חולין צו, א ד"ה פלניא) כתבו שאע"פ שניתן לסמוך על סימנים לזיהוי אדם ולקבוע את מותו בכדי להתיר את אשתו להינשא, מ"מ אם לאחר שתינשא לשני תזנה ותתחייב מיתה - לא נסמוך על עדות הסימנים בכדי לקבוע בוודאות שהלה מת בשעת קידושי השני, אלא נתייחס לקידושי השני כמסופקים ולא נהרוג את האשה. מבואר מדבריו שאע"פ שעדות הסימנים הייתה קודם שזנתה, אין אומרים שהיות ועדות הסימנים קדמה למעשה ניתן להסתמך עליה. ומעתה עלינו לומר אחת משתיים: או שתוס' חולקים על הבחנה זו, או שהבחנה זו כוחה יפה לדיני מלקות, אך בדיני נפשות לא ניתן להסתמך על עדויות מקדמיות שאינן מתאימות כללי העדות הנצרכים להמית אדם (ועי' שו"ת יביע אומר שם אות ו שהאחרונים נחלקו בזה).

4 וע"ע שו"ת השיב משה אה"ע סי' סג אות יג-יד, הובאו דבריו בשו"ת יביע אומר שם אות ח.

5 יתכן שתירוץ זה לא התחשבו במן אלא כשספק זה נגע לדיני ירושה וכיו"ב ושני הצדדים קבלו עליהם וכנ"ל, ולא במקום שספק זה נגע גם לדיני נפשות.

בירור מציאותי אינו הכרעת דין

דרך נוספת לתרץ את הקושיא הנ"ל (וכיצד סמכו על המן להכרעות הלכתיות) בנויה על הבחנה יסודית בין בירור הלכה - ובין בירור מציאות שמשמש יסוד לקביעת הדין. לגבי בירור ההלכה כשלעצמה - אין להסתמך כלל על דברי נביא או בת קול, שהרי תורה "לא בשמים היא", אך לעניין בירור מציאות כתב מרן החיד"א (שם הגדולים מערכת הגדולים אות י סי' רכד) שניתן להוכיח מדברי רבים מהראשונים שאפשר לברר ספקות מציאותיים על פי נבואה וכיו"ב, אף שהכרעת ההלכה תתבסס על אותו בירור מציאותי⁶.

לדבריו מביא הרב חיד"א כמה ראיות⁷:

א. הגמרא (שבת קח, א ועיי"ש במהר"צ חיות) מסתפקת אם מותר לכתוב תפילין ע"ג עור של דג טהור, ומגיעה למסקנה ש"אם יבוא אליה ויאמר" שפוסקת הזוהמה מעור הדג (וע"י העיבוד, על פי הרמב"ם הל' תפילין פ"א סוף ה"י) ניתן יהיה לכתוב עליו תפילין, ואם יאמר שלא פוסקת הזוהמה ע"י העיבוד - א"א לכתוב עליו תפילין. רואים מדברי הגמרא שניתן להסתמך על אליהו לברר עניין מציאותי⁸!

ב. הגמרא (פסחים יג, א, וכעין זה בירושלמי שם פ"ג ה"ו בשם ב"ה וב"ש) מביאה מחלוקת תנאים בעניין ביעור חמץ בערב פסח שחל בשבת, במקרה שנתרה אצל האדם תרומה שהיא חמץ⁹:

...דתניא: ארבעה עשר שחל להיות בשבת מבערין את הכל מלפני השבת, ושורפין תרומות טמאות, תלויות [ספק טהורות ספק טמאות] וטהורות, ומשיירין מן הטהורות מזון שתי סעודות [לשבת, מפני שבערב פסח אין אוכלים סעודה שלישית] כדי לאכול עד ארבע שעות, דברי רבי אלעזר בן יהודה איש ברתותא שאמר משום רבי יהושע.

אמרו לו: טהורות לא ישרפו [קודם שבת] שמא ימצאו להן אוכלין. אמר להן: כבר בקשו ולא מצאו... לדבריכם [שאתם חוששים ל'שמא', מדוע אתם חולקים רק בטהורות] אף תלויות לא ישרפו, שמא יבא אליהו [קודם זמן ביעורם] ויטהרם [ויאמר שלא נגע בהם טומאה, ויאכלום]. אמרו לו: כבר

6 וכ"כ במשנה למלך הל' אישות פ"ט סוף ה"ז ד"ה ודע; תורה תמימה ויקרא כז, לד אות רטז, ודברים ל, יב אות יא; וע"ע ברכי יוסף להרב חיד"א או"ח סי' לב אות ד באורד. ועל' בשו"ת יביע אומר ח"א או"ח סי' מא אות ט שהביא חבל אחרונים שכתבו כן והוסיף ראיות לזה מדידה, וכן בשו"ת יחוה דעת ח"ד סי' נח בסוף ההערה.

7 הובאו רק חלק מראיותיו ועל' ברכות לה, ב "לכשיבוא אליהו ויאמר אי הויה קביעותא"; מגילה סוף דף ב "מנצפ"ך צופים אמרום" [ועל' ברש"י סוכה מד, א ובאחרונים שם]; וע"ע להלן בהערות.

8 ועיי"ש בגמרא וברש"י (ד"ה מאי אם יבא) שאיסור והיתר אין תלוי בו (אלא רק עניינים מציאותיים, וכנ"ל).

9 הפירוש בסוגריים מרובעים הוא על פי פירוש רש"י.

מובטח להן לישראל שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי ימים טובים מפני הטורח.

רואים בפירוש מדברי הגמרא, שמוסכם לדברי הכל שאליהו הנביא יכול להעיד על התרומה שהיא טהורה ולא נגע בה דבר טמא, ולא אומרים "לא בשמים היא!" אלא שגם כאן מדובר על עניין מציאותי (האם נגע בתרומה דבר טמא) ולא הלכתי. ג. מבואר במשנה (ב"מ לג, א, מובא בגמ' שם ג, א ובב"ב צד, ב) ששנים שהפקידו אצל אחד את כספם, זה מנה וזה מאתיים, ולאחר זמן באו לתבוע את כספם, זה אומר 'מאתים שלי' וזה אומר 'מאתים שלי', והמוכר איננו יודע מי משניהם הוא הבעלים של המאתיים ומי הבעלים של המאה - "יהא מונח עד שיבוא אליהו". וכן במצבי ספק נוספים הדין הוא "יהא מונח עד שיבוא אליהו"¹⁰.

ד. בתחילת פרק 'החולץ ליבמתו' מביאה הגמרא (יבמות לה, ב) מחלוקת בדיון החולץ ליבמה מעוברת ואח"כ הפילה, שריש לקיש סובר שאינה חליצה, ורבי יוחנן סובר שזוהי חליצה טובה. ומסבירה הגמרא את מחלוקתם:

רבי יוחנן סבר אם יבוא אליהו ויאמר דהא דאיעברא מפולי מפלה [שזו שהתעברה עתידה להפיל] מי לאו בת חליצה ויבום היא? השתא נמי תגלי מילתא למפרע. וריש לקיש אמר: תגלי מילתא למפרע לא אמרינן.

מבואר שגם רבי יוחנן וגם ריש לקיש מסכימים שאילו היה מגיע אליהו ואומר שמעוברת זו סופה להפיל - בוודאי שהייתה יכולה לחלוץ. ומבואר שאע"פ שאין שומעים לאליהו בדבר הלכה, מ"מ ניתן לקבל ממנו ידיעות מציאותיות בעניינים הנוגעים להלכה¹¹.

ה. בגמרא (סנהדרין יט, ב) מבואר שפלטי בן ליש לא בא על מיכל בת שאול, אלא "נעץ חרב בינו לבינה ואמר כל העוסק בדבר זה יידקר בחרב", ולכן היה מותר לדוד לחזור ולקחתה. ויש לתמוה, מניין ידע זאת דוד המלך ע"ה, הרי דבר זה היה ידוע רק לפלטי בן ליש ולמיכל! ותירץ בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' יז) שדוד כנסה עפ"י נביא. ומבואר שניתן לסמוך על נביא לומר שלא נבעלה.

ויש להביא ראייה נוספת מדברי התוס' (חולין ה, א ד"ה על פי הדיבור) שלעניין בשר שנתעלם מן העין פשוט שניתן לסמוך על הדיבור ולאוכלו, עיי"ש, וטעם הדבר מפני שבענייני מציאות ניתן לסמוך על דעת נביא¹².

ומכל ראיות אלו עולה בבירור שבעניינים של בירור המציאות ניתן לסמוך על

10 עי' למשל ב"מ כ, א "מצא שטר בין שטרותיו ואינו יודע מה טיבו" - אם הלווה הפקידו אצלו, או המלווה, או שהלווה פרע מקצת החוב וקבלו להיות שלישי ביניהם ושכח.

11 עוד ראיות דומות מביא הברכ"י הנ"ל מדברי התוס' בכמה מקומות (יבמות צט, ב ד"ה ואין מוציאין) [אליו מתייחס המשנה למלך פ"ט מאישות הנ"ל]; מנחות סד, א ד"ה ואפילו נתכפר בשנייה; ביצה ל, ב סוף ד"ה ואין מוציאין) והרא"ש (סוכה פ"ד סי' ה) עיי"ש.

12 מהר"ץ חיות חולין שם באורד; ועיין שו"ת יביע אומר שם אות ט.

דברי נבואה וכיו"ב אף שהכרעת ההלכה תתבסס על אותו בירור, ורק לגבי ענייני הלכה עצמם נאמר הכלל "לא בשמים היא".
וא"כ ביסוד זה ניתן לתרץ את הקושיא הנ"ל (כיצד הכריעו עפ"י המון), שאכן ניתן להסתמך על בת קול לעניין בירור המציאות אם פלוני הוא אביו של אלמוני או לא, ואחרי שמתבררת המציאות לבית הדין הם פוסקים ומכריעים את ההלכה על פי כללי הפסיקה¹³.

אין להתבסס על רוח הקודש אף לבירור מציאות

אולם יסוד זה איננו מוסכם. יש מהאחרונים, ובכללם מהר"ם חביב¹⁴, הסוברים שלא ניתן להשתמש בנבואה, רוח הקודש ושאר מיני גילויים שמימיים להכרעת ההלכה, ואפילו במקום שנדרש רק בירור מציאות. בשיטה זו אוהז ג"כ בעל תוספות יום טוב (יבמות פט"ז מ"ו), המבאר את דברי המשנה ש"משיאים [אשה] על פי בת קול" (ששמעו בת קול האומרת 'פלוני מת', ולא ראו אדם בצלמו - רש"י שם ככב, א) בכך שמן הסתם אדם מסויים הוא שצעק פלוני מת, כי אם היינו מניחים שמדובר בבת קול רגילה (שהיא כעין נבואה) לא היה ניתן להסתמך עליה להתיר את האשה, שכן ההלכה היא שאין משגיחים בבת קול בשום מקום¹⁵.

- 13 החיד"א שם; מהר"ץ חיות, תורת הנביאים עמ' כ; תורה תמימה שמות טז, לא אות נא.
- 14 שהקשה את הקושיא על המון, וכן"ל. וכ"כ בדעתו המגיה למשנה למלך שם (הל' אישות פ"ט סוף ה"ו). אכן, עיין להלן בדברי הקובץ שיעורים שיש לחלק בין התחשבות בנבואה וכיו"ב במקום שאין צריך לקבל עדות גמורה - לבין מקום שצריך עדות גמורה להכריע את הדין. והנה במן - לפחות בחלק מהמקרים המובאים בגמ' הנ"ל - היה צורך בעדות גמורה. וא"כ יתכן שהמהר"ם חביב, אף שסבר ג"כ שניתן להכריע הלכה על פי נבואה המתארת את המציאות, אך זאת רק במקום שלא נדרשת לכך עדות גמורה, ולכך הקשה מהמון, שם צריך - לפחות בחלק מהמקרים - עדות גמורה. ודוק. ועי' להלן הע' 22.
- 15 ויש שהביאו ראייה לשיטה זו (שאינו לקבל מנביא אפילו ידיעה מציאותית המשפיעה על הכרעת הדין) מדברי הרמב"ם בהקדמתו למשנה (וכעין זה בכס"מ הל' יסודי התורה פ"ט ה"ג ד"ה ואם אמרו): "...וכך אומרים חז"ל (חולין קכד, א): "האלוקים אלו אמרה לי יהושע בן נון בפומיה לא הוה ציתנא ליה ולא שמענא מניה"... כוונתם בכך שאין תוספת וגרעון בתורה מצד הנבואה בשום פנים. דברי חז"ל הללו ("אלו אמרה לי יהושע... לא הוה ציתנא") נאמרו ביחס לדיון האם דברי רבי יוחנן נאמרו על הרישא או על הסיפא. יש שלמדו מכאן שלדעת הרמב"ם אפילו אם הנביא מברר את המציאות (האם דברי רבי יוחנן נאמרו על הרישא או על הסיפא) אין להתחשב בדבריו (הרב חיד"א בשם הגדולים ובברכ"י שם ד"ה ולפום ריהטא, ועיי"ש מש"כ בזה ובהערות הרב דוד אביטן נר"ו, מהד' ירושלים תשס"א, אות ז). אכן, העירוני שיש להבחין בין נבואה הבאה לברר מציאות עובדתית שיש בה השלכות על פסיקת הדין במקרה ספציפי הנתון לפנינו, לבין דברי נביא הבאים לברר האם אמר חכם מסויים דבר מסויים או לא, שבירור זה הוא בעצם קביעת ההלכה. ויש להביא ראיות לזה מדברי האחרונים: א. לדעת החת"ס ניתן להשתמש בנביא לבירור מציאות במקום שיש לנו ספק בדבר, אולם אי אפשר להשתמש בבת קול או בחלום בכדי לברר

הגמרא (ר"ה כא, א וברש"י ד"ה יתיב בתעניתא) מספרת שרבא היה צם יומיים, ביום הכיפורים ולמחרת, מחשש שמא עיברו בית דין בארץ ישראל את חודש אלול. והקשה בערוך לנר (שם ד"ה בגמ' יתיב בתעניתא) מהגמרא (תענית כא, ב) המספרת שלרבא היו משגרים שלום מהשמים (ע"י בת קול) כל ערב יום כיפור (לרמז שאפילו בשעה זו, שהיא הרחוקה ביותר מיוה"כ הקודם, ואצל הכל הצטברו כל חטאי השנה, מ"מ רבא היה נקי מעוון), וא"כ כיצד הסתפק מתי יום הכיפורים? ותירץ הערוך לנר "ואולי¹⁶ מאותה מעשה ואילך שהתענה שני ימים ניתן לו שכר זה (שהחלו לשגר לו שלום מהשמים בערב יום כיפור), שלא להצריכו עוד להתענות שני ימים". עכ"ל¹⁷. מדבריו מבואר שבספק במציאות ניתן להתחשב בגילויים שמימיים¹⁸, וכן מפורש בדבריו לגבי הדין הנ"ל ש"משיאים עפ"י בת קול" (יבמות קכב, א על דברי רש"י בד"ה ב"ש היא, עיי"ש).

סוגים שונים של ספקות במציאות

יש שהוסיפו לבאר ולהגדיר יסוד זה (שניתן לסמוך על נבואה וכיו"ב לעניין ברור המציאות), וכתבו שכשם שניתן לסמוך על ראיות מציאותיות שונות (אומדנא, עד אחד, רוב וכיו"ב) בכדי לברר את הרקע העובדתי למקרה הנידון בפנינו, כך ניתן ג"כ להסתמך על גילויים שמימיים לברר את המציאות. וכתבו שהדברים נכונים ביחס לכל דיני התורה, מלבד לעניין חיוב מיתה, שעליו יש גזרת הכתוב "על פי שנים עדים" (וכנ"ל), ולכן בו - לדבריהם - לא ניתן להסתמך על אף ראיה מציאותית (מלבד שני עדים), וא"כ אף על נבואה כיו"ב לא ניתן להסתמך בכדי להרוג אדם, אלא רק על עדות גמורה¹⁹. ולכן כתב הרמב"ם (המובא בראשית הדברים) שהריגת עכן הייתה הוראת שעה, שהיות ועצם הידיעה על מעילתו בחרם לא הייתה ע"י עדים אלא ע"י

אם רבה בר נחמני הכריע שספק בהרת קודמת לשער לבן טהור (ב"מ פו, א) וכד'. ב. מהר"ץ חיות (חולין ה, א ובתורת הנביאים) סובר שניתן לברר ספק מציאותי ע"י נבואה, אך נביאים לא יוכלו להחזיר דין שנאמר ע"י משה (חי' מהר"ץ חיות סוכה מד, א עפ"י תמורה טז, א הנ"ל).

16 ולכאורה יש להעיר שתירוצו זה נראה כדחוק בלשון הגמרא (ר"ה שם): "רבא הוה רגיל דהוה יתיב בתעניתא", משמע שלא היה זה עניין חד פעמי (עד ששיגרו לו שלום מהשמים), אלא שנהג כך תמיד.

17 ועי' שפת אמת ר"ה שם ד"ה בגמ' רבא הוי רגיל, וכן בשיעורו של מו"ר הג"ר יצחק זילברשטיין שליט"א בעניין 'ההולך במדבר ואינו יודע מתי שבת' (חישוקי חמד שבת סט, ב) ובמקורות שהביא.

18 שכן לדעת הסוברים שלא ניתן לברר ספק במציאות באמצעות בת קול - לא קשה כלל, ופשוט שרבא לא יכל לסמוך על השלום ששיגרו לו מהשמים לעניין קביעת תאריך יוה"כ.

19 מהר"ץ חיות, תורת הנביאים, עמ' כ; וכעין זה בקונטרס דברי סופרים, סי' ה אות ד, עמ' קט; וע"ע בשו"ת בית שערים יו"ד ריש סי' שלב.

נבואה וגורלות, לכן מעיקר הדין א"א לחייבו מיתה, אך במקום שניתן להסתמך על ראיות אחרות ניתן להסתמך ג"כ על גילויים כאלו (קונטרס דברי סופרים שם). לאור דברים אלו, טוען בעל קובץ שיעורים, שניתן לבאר את המשנה (הנ"ל) ש"משיאים על פי בת קול" במשמעות של בת קול הרגילה שבכל הש"ס (דהיינו סוג של גילוי שמימי), ואע"פ ש"לא בשמים היא", מ"מ ניתן להשתמש בנבואה וכיו"ב בספק במציאות שאינו מצריך עדות גמורה וכמו שנתבאר. ולפי זה, מדין תורה שצריך עדות גמורה בכדי להתיר אשה להינשא לאחר - אי אפשר לסמוך על בת קול בכדי להתיר את האשה, אך לאחר שתקנו חכמים שניתן להסתמך גם על עד אחד או אשה וכיו"ב להתיר אשה (יבמות פח, א) ואין צורך בעדות גמורה, א"כ ניתן להסתמך על נבואה ובת קול בכדי להתירה לשוק (קונטרס דברי סופרים, שם אות ה). לאור דברים אלו, עלינו להתבונן בכל המקרים שהובאו לעיל ולבחון אותם, אם המדובר בדברים שבהם אין צריך בעדות גמורה אלא די ב"גילוי מילתא בעלמא" - אזי מובן שניתן להסתמך בהם על דברי נביא²⁰. ומאידך, אין להסתמך על דברי נביא²¹ במקרה שבו נצרכת עדות גמורה²².

בירור לאחר שנולד הספק

הבחנה נוספת בין שני סוגי ספקות במציאות מוצאים אנו בדברי החת"ס (ח"א או"ח סי' רח ד"ה נחזור להנ"ל):

והנה פשוט דאם יאמר נביא על [יהודי] אחד שהוא פסול - לא נפסוק דין על [פי] זה, ועיין מתניתין סוף עדויות (פ"ח מ"ז) אין אליהו בא וכו' [לקרב ולרחק]. ונחמיה (ז, סה) [ש]אמר לכהנים שלא מצאו ייחוסיהם "עד (ועמד הכהן לאורים ותומים", משמע [ש]ע"י אורים ותומים יתבררו [ייחוסיהם]), היינו היכא שאנו כבר מסופקים, אבל לומר על אחד שהוא בחזקת רוב בניס [אחר

20 לדוגמא, במקרה שבו נאמר "יהא מונח עד שיבוא אליהו" (ראיה ג לעיל) מדובר במקרה שבו אף אחד מהצדדים הנמצאים בפנינו איננו מוחזק, ולכן אין צורך בשני עדים (קונטרס דברי סופרים, שם אות ד). [יצויין שהנחה זו איננה פשוטה כלל, שדעת רבים מהראשונים שיש שם מוחזק, עי' קה"י ב"מ סי' א, ואכמ"ל].

21 אכן, עי' בשו"ת יביע אומר שם אות י שמתשובת הרשב"א הנ"ל מבואר שאף בכה"ג ניתן לסמוך על דברי נביא, שהרי על פי דין פלטי בן ליש ומיכל לא היו נאמנים לומר שלא נבעלה, ומ"מ סמוך דוד בזה על דעת הנביא.

22 כגון בדיני נפשות, הוצאת ממון ממוחזק וכיו"ב. ונראה, שאם נקבל את הדברים ונחלק בין מקום שצריך עדות גמורה למקום שאין צריך עדות כלל לא נוכל לתרץ את קושיית מהר"ם בן חביב (כיצד סמכו על המן להכרעות הלכתיות) בחילוק בין ספק בדין לספק במציאות, שהרי על המן הסתמכו גם להכריע אם העבד שנמצא אצל שמעון גזול בידו או שקנה אותו כדין מראובן, וכאן נדרשת עדות גמורה בכדי להוציא מהמוחזק. ועי' לעיל הע' 14.

הבעל (סוטה כז, א; חולין יא, ב), שהוא איננו בנו של אביו] - בוודאי הוא בכלל "לא בשמים היא"...

כלומר: החת"ס מחלק בין מקום שיש לנו ספק במציאות, שאז ניתן להסתמך על דברי נביא כדי לברר את הספק, לבין מקום שבו ניתן על פי ההלכה לסמוך על הערכת המציאות על רוב וכיו"ב, שבמקום כזה אין לנו להתחשב בנבואה ולשנות את הידוע לנו²³.

ההנהגה בימי משה רבנו

הגמרא (תמורה טז, א; שבת קד, א; יומא פ, א; מגילה ב, ב - ג, א) דורשת את הפסוק המסיים את חומש ויקרא: "אלה המצוות" - שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. דרשה זו מקבילה בתוכנה ואופייה לדרשת חז"ל מהפסוק "לא בשמים היא"²⁴, ועניינה שאין לנביא לחדש הלכות או להכריע ספקות וכיו"ב, כפי שנתבאר בהרחבה. מלשון זו ניתן להסיק שהאיסור הוא רק "מעתי", אך בימי משה רבנו ע"ה היה ניתן להכריע בשאלות הלכתיות על פי נבואה ורוח הקודש (תורה תמימה ויקרא כז, לד אות רטז, דברים ל, יב אות יב, ועוד). וכן מבואר בזוה"ק (ח"ב, פרשת יתרו עה, א, מובא באור החיים במדבר טז, טו) על הפסוק (שמות יח, טז) "כי יהיה להם **דבר בא אלי** ושפטתי בין איש ובין רעהו...", שרוח הקודש הייתה באה אל משה ובה היה יודע [עם מי הדין²⁵]. ופירוש הפסוק: "דבר בא אלי" - שהדבר עצמו היה בא לפני משה (אור החיים שמות יח, טו), ולכן לא כתוב "באו אלי" (אור יקר שם בשם ילקוט הראובני בשם הזוהר הנ"ל).

ניתן לבאר כלל זה על פי דברי הנימוק שמביא רבנו עובדיה ספורנו ז"ל בפירושו לתורה (דברים לד, י) בביאור הטעם שאין ללמוד הלכה מדברי נביא:

ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. לא הגיע שום נביא למדרגת נבואתו. ובזה התבאר שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, על דרך אומרם (עדויות פ"א

23 בחילוק זה ניתן לבאר את רוב הראיות הנ"ל, אולם, מתשובת הרשב"א הנ"ל לגבי דוד, לכאורה, מוכח לא כך, שהרי שם לא ניתן להגדיר זאת כספק, אחרי שהתייחדו כ"כ הרבה שנים יחד.

24 כן משמע בגמרא (תמורה טז, א הנ"ל) ע"ש. וכן משמע בדברי הרמב"ם (הל' יסודי התורה פ"ט ה"א) המאחד את הדרשות: "...ונאמר לא בשמים היא, הא למדת שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה...". (ועי' בלחם משנה שם ובתורה תמימה ויקרא כז, לד סוף הערה רטז, שעמדו על זה). אכן, יש מהאחרונים שהסבירו את חילוק הלשוניות (עי' מהרש"א ועיין יעקב שם, וכן תורת הנביאים למהר"ץ חיות עמ' יד).

25 ור' מרגליות הים (סנהדרין ו, ב אות ה) שכתב שהטעם שמשה היה אומר "ייקוב הדין את ההר" (סנהדרין שם) הוא מפני שאין נסתר מרוחו הטהור כל מה שבחורים ובסדקים, ואסור לבצוע [לפשר] משעה שהדיין יודע להיכן הדין נוטה.

מ"ה) "אין בי"ד יכול לבטל דברי בי"ד חברו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמניין".

בדבריו מבואר שטעם הדין שאין נביא יכול לחדש בתורה דבר הוא מפני שמשנה הוא הגדול שבנביאים, ואין נביא קטן ממנו יכול לחלוק ולהשיג על דבריו²⁶. לפי טעם זה מובן שמשנה רבנו עצמו יכול היה לפסוק על פי גילויים שמימיים כנבואה, רוח הקודש וכיו"ב, והכלל "לא בשמים היא" חל רק לאחר שנחתמה התורה בהתעלות משה רבנו ע"ה למרום²⁷, אבל כל זמן שזכתה תבל שיתהלך בה איש האלוקים - הכל ניתן משמים, ואין לדמות מצב זה לשום בי"ד מאוחר יותר²⁸. טעם נוסף להבחנה בין משה רבנו ע"ה לשאר נביאים נמצא בדברי החת"ס (שם ד"ה ויש כאן מקום):

...הא דלא בשמים היא ושאין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה הוא יסוד ושורש כל התורה כולה, דאי לאו הכי אין כאן תורה כלל, דהרי כבר היה לעולמים... דאמר ההוא מינא מיומא דגליתון מארעכון אתנטלו אורייתא דמשה ואתיהיב אורייתא אחריתי... ואפשר יעשה אותות ומופתים ע"י תחבולות וכישוף... ואפילו אם לא נאמין כן בכללות התורה מ"מ אין שום מצוה שתישאר במתכונתה, כל אחד יאמר חלמתי חלום שחלב זה אסור וזה מותר וזה יאמר כך וזה כך ותפוג תורה. על כן כללא כ"ל הקב"ה שאין הנביא רשאי לחדש שום מצוה מהישנות... ומשום הכי אין זה נוהג אלא אחר מיתת משה רבנו ע"ה, אבל [אצל] משה רבנו ע"ה בעצמו לא היה שייך חשש זה...

לאור דברים אלו, מיושבת קושיית המהר"ם חביב הנ"ל (כיצד פסקו את הדין עפ"י

26 דברים דומים כתב בתורה תמימה (ויקרא כז, לד אות ר"ט): "כוונת ותכלית הדרשה לבאר הטעם... 'שאין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה', ומפרש למה הוא כן, מפני שמשנה היה המעולה במין האנושי וגם המעולה בנביאים, ודור המדבר היה המעולה שבדורות... ולא יעמוד עוד שליח כזה ודור כזה שיהיו ראויים להשפעת חידושי דינים מהקב"ה, ולכן מימות משה ואילך אין לנביא לחדש דבר". ובדבריו מבואר, שאין המדובר רק במעלתו האישית של משה רבנו ע"ה, אלא במעלת הדור כולו. כמו כן, בדבריו מוטעם, שטעם זה הוא הסיבה שאין הקב"ה מחדש הלכות בנבואה לאחר משה רבנו ע"ה ודורו, ולא רק שאין הנביא רשאי לחלוק על משה רבנו.

27 ועי' מהרש"א (חידושי אגדות תמורה טז, א): "דמשמת משה לא נתנה, התורה לשאול ספקותיה מן השמים, דלכך נקראת 'תורת משה' (יהושע ח, לא-לב; ועוד), אבל נתנה להכריע בספקותיה על פי הרוב כדין תורת משה... והוא העניין בעצמו שהשיבו שמואל ופינחס דאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, היינו משמת משה... עכ"ל. וראה משך חכמה (סוף ההקדמה לחומש שמות) שהרחיב ביסוד זה שרק אחר מות משה "אין נביא רשאי לחדש דבר".

28 ספר שושן עדות מהגר"ז בוסקוביץ עדויות פ"ז מ"ז, מובא בספר מרגליות הים סנהדרין ח, ב אות ח, עיי"ש.

המון), שכן בימי משה רבנו ניתן היה לפסוק הלכה על פי רוח הקודש ושאר מיני גילויים שמימיים כדוגמת המון²⁹.

ראיה מפרשת המגדף

החת"ס (שם ד"ה ומש"ה) מביא ראייה ליסוד זה, שמשה רבנו ע"ה עצמו רשאי היה לדון אף ע"י נבואה ורוח הקודש, מדברי רש"י (ויקרא כד, י) בפרשת המגדף:

ויצא בן אשה ישראלית. מהיכן יצא?... ומתניתא אמרה מבית דינו של משה יצא מחוייב. בא ליטע אוהלו בתוך מחנה דן, אמרו לו מה טיבך לכאן, אמר להם מבני [נ"א: מבנות] דן אני. אמרו לו: "איש על דגלו באותות לבית אבותם" כתיב (במדבר ב, ב). נכנס לבית דינו של משה ויצא מחוייב, עמד וגידף.

מגדף זה נולד לשלומית בת דברי מנוגש מצרי שנתן בה את עיניו, ובלילה הוציא את בעלה מביתו, וחזר [הנוגש] ובא עליה בחושבה שהוא בעלה (רש"י שמות ב, יא). לימים, בא הנולד מביאה זו ליטע אוהלו במחנה דן, אך לא ניתן לו הדבר מחמת שאביו מצרי היה. ותמה החת"ס, מהיכן ידע משה שהלה הוא בן איש מצרי, הרי "רוב בעילות אחר הבעל" (סוטה כז, א; חולין יא, ב. ועי' בב"ש סי' ד ס"ק כו שהוא אפילו באשה פרוצה), ובעלה של שלומית ישראל כשר היה, ואם כן הולד הולך אחר האב! ומכאן שמשה ידע זאת ברוח הקודש³⁰, ויכול היה לפסוק על פי רוח הקודש, וכנ"ל.

אכן מהר"ץ חיות (תורת הנביאים עמ' קפה) השיב על ראייה זו שהרי המדובר על בירור מציאותי, ובזה ניתן להסתמך על נבואה כמו שניתן להסתמך על המון לקבוע אם העבד הוא של ראובן או של שמעון (וכנ"ל). יצויין שבשו"ת יביע אומר (שם אות ח) כתב שיייתכן לבאר את כל העניין באופן אחר, ובאמת משה ידע שהלה בן המצרי לא ע"י נבואה, אלא שאמר בעלה של שלומית בת דברי שהלה איננו בנו, והוא נאמן בכך (שו"ע אה"ע ד, כט), ומאחר ששלומית איננה חשודה מהעולם - אנו מניחים שזה היה אותו מצרי, עיי"ש. לפי הסבר זה אין ראייה כלל מהמעשה במגדף שמשה דן או בירר עניינים במציאות הנוגעים לפסיקת הדין באמצעות נבואה.

29 תורה תמימה ויקרא כז, לד אות רטז; ועוד רבים, כמו בא בשו"ת יביע אומר הנ"ל אות ח ובשו"ת יחוה דעת ח"ד סי' נח בסוף ההערה.
30 וכ"ה בשמות רבה פר' א סי' כח ד"ה וירא איש מצרי.

ראיה מפרשת המקושש

מקור נוסף שיש לדון על פיו אם משה רבנו ע"ה היה יכול להכריע דין על פי נבואה הוא פרשת המקושש (במדבר טו, לב-לו)³¹:

ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מקושש עצים ביום השבת. ויקריבו אתו המוצאים אתו מקושש עצים אל משה ואל אהרן ואל כל העדה. ויניחו אתו במשמר כי לא פרש מה יעשה לו [רש"י: לא היו יודעים באיזה מיתה ימות, אבל היו יודעים שהמחלל שבת במיתה]. ויאמר ה' אל משה מות יומת האיש, רגום אתו באבנים כל העדה מחוץ למחנה. ויוציאו אתו כל העדה אל מחוץ למחנה וירגמו אתו באבנים וימת כאשר צוה ה' את משה.

נמצא שהמקושש נהרג אע"פ שהמתרים בו לא ידעו באיזו מיתה ימות. ונחלקו התנאים (סנהדרין פ, ב) האם ניתן ללמוד מכאן לדורות שניתן להרוג עבריין שלא ידע באיזו מיתה הוא מתחייב על עונו:

...דתניא: ושאר חייבי מיתות שבתורה אין ממיתין אותן... עד שיודיעוהו שהוא חייב מיתת בית דין. רבי יהודה אומר: עד שיודיעוהו באיזה מיתה הוא נהרג. תנא קמא יליף ממקושש [שהמוצאים אותו לא התרו בו באיזו מיתה ימות], ורבי יהודה אומר: מקושש הוראת שעה הייתה.

מכאן הוכיח מהר"ץ חיות (תורת הנביאים עמ' קפה) שגם בבית דינו של משה רבנו ע"ה דנו לפי כללי ההכרעה המקובלים, ולכן דין המקושש נקרא "הוראת שעה". מאידך בספר מרגליות הים (סנהדרין ח, ב אות ח) תמה כיצד הרגו את המקושש [לדעת רבי יהודה] מבלי להתרות בו³², והביא מספר 'רמת שמואל' (ב"ב קיט) שתירץ שרבי יהודה סובר שצריכים להודיע לו באיזו מיתה הוא נהרג, משום שיתכן שמפני שחשב שמיתתו חנק הסכים לעשות את העבירה, אבל אילו היה יודע שמיתתו סקילה היה פורש ממנה; אולם בבית הדין של משה רבנו גלוי הדבר שלא היה פורש מטעם זה (ש"קמי שמיא גליא" האמת, ומשה "בכל ביתי נאמן הוא"), ואין מניעה מלהרוג אותו. מדבריו משמע ש"הוראת שעה" הנזכרת כאן איננה בשל הנסיבות המיוחדות של המקרה (לחזק את חומרת חילול שבת וכיו"ב), אלא בשל היות בית הדין הזה דן שלא על פי כללי ההכרעה הרגילים בכל בי"ד. נמצא שיש כאן שתי גישות חלוקות, האם בבית דינו של משה דנו לפי כללי ההכרעה הרגילים - או שהכריעו בו באמצעות נבואה וכיו"ב.

31 עיקרי המקורות בעניין זה נלקטו מספרו של הרב יהודה קופרמן שליט"א 'נתעלמה ממנו הלכה' (עמ' עב-עג).

32 לכאורה קושיא זו תמוהה לכאורה, שכן בגמרא מבואר שהייתה זו הוראת שעה, וצ"ע. ועי' עוד להלן.

כמו כן, מצינו נקודה נוספת במעשה המקושש, ממנה ניתן לדון על הנעשה בבית דינו של משה רבנו, שכן בתרגום יונתן (שם פס' לב) כתוב:

והו בני ישראל שריין במדברא, גזירת שבתא אשתמודע להון ברם קנסא דשבתא לא אשתמודע להון. קם גברא מדבית יוסף אמר במימריה 'איזיל ואתלוש קיסין ביומא דשבתא ויחמוון יתי סהדיא ויתנון למשה ומשה יתבע אולפן מן קדם ה' וידון יתי ובכך אשתמודע קנסא לכל בית ישראל'. ואשכחו סהדא ית גברא כד תליש ועקר קיסין ביומא דשבתא³³.

על פי דברי התרגום (וכן הוא בחז"ל) שהמקושש כוונתו הייתה לשם שמים, מסביר החת"ס (תורת משה פרשת פינחס) את דברי בנות צלפחד "אבינו מת במדבר, והוא לא היה בתוך העדה הנועדים על ה' בעדת קרח, כי בחטאו מת, ובנים לא היו לו. למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן, תנה לנו אחזה בתוך אחי אבינו" (במדבר כז, ג-ד), על פי דברי חז"ל שהמקושש הוא צלפחד (שבת צו, ב) וכוונתו לשם שמים הייתה בכדי לחזק את שמירת השבת, וראוי לו "נחלה בלא מצרים" (עי' שבת קיח, ב), ולפיכך תמהו בנותיו: היאך יגרע שמו מנחלתו?

כמובן, שהדברים מעוררים תמיהה רבת: וכי מותר לאדם לעשות איסור דאורייתא ולחלל שבת בכדי ללמוד מהו העונש על חילול שבת? וכיצד מזכירים אותו לשבח בזמן שעשה עבירה כה חמורה?

ותירץ מהרש"א (ח"א ב"ב קיט, א) שהיות והמקושש לא היה צריך לעצים, אלא שאסף אותם רק כדי לגלות את דינו של המחלל שבת, נמצא שאין כאן איסור דאורייתא שהרי זו מלאכה שאינה צריכה לגופה³⁴, כחופר גומא ואינו צריך אלא לעפרה שפטור (שבת עג, א)³⁵. אך היות והעדים חשבו שהוא קושש עצים בגלל שהיה

33 תרגום תמציתי (על פי כתר יונתן): כשהיו בני ישראל שוכנים במדבר, גזירת שבת נודעה להם אך העונש של שבת לא נודע להם. קם איש מבית יוסף ואמר: אלך ואתלוש עצים ביום השבת, ויראו אותי עדים ויביאוני למשה, ומשה ישאל מלפני ה' וידונו אותי, ובכך ייודע העונש לכל בית ישראל. ומצאו עדים את האיש כשתלש ועקר עצים ביום השבת.

34 ועי' שו"ת מהרי"ק (שורש קלז ד"ה ועוד דפשיטא) ופרי מגדים (או"ח סי' שכח משבצות זהב ס"ק ד; ראש יוסף שבת עב, ב) שגוי שאמר לישראל שיבשל לו, ואם לא יעשה כן - יהרגנו הגוי, הרי זו מלאכה שאינה צריכה לגופה, כיוון שהוא לא היה צריך לאותו בישול, אלא בישל בשביל להינצל. [ועי' בפנ"י (שבת סוף עב, ב) שהעיר על דרך המהרש"א. ובדבר זה האריכו האחרונים, עי' אגרות הראי"ה ח"ג עמ' לב; שו"ת באר דוד (לרבי דוד שלמה פרנקל זצ"ל, נ"י תש"ס, סי' ג); שו"ת יביע אומר (ח"ח או"ח סי' לח ס"ק ד-ז, עמ' קעח-קעט); וע"ע במאמרו בקובץ הלכה ורפואה בעריכת הרב משה הרש"ר זצ"ל, ח"א עמ' קמח ואילך]; מנחת אשר (שבת סי' פא אות ג, מובא במנחת אשר במדבר סי' כז אות ג, עמ' קעג ואילך); ועוד. וע"ע בקובץ 'קול התורה' (מו עמ' סג). הערת בְּנֵי אברהם נ"י].

35 והוסיף החת"ס (תורת משה שם), שאפילו לרבי יהודה המחייב במלאכה שאינה צריכה לגופה מ"מ המקושש הוא כמקלקל שפטור לדברי הכל, שהרי גרם מיתה לעצמו, עיי"ש.

צריך להם דנו אותו למיתה, וכוונותיו הם בבחינת "דברים שבלב" שאין מתחשבים בהם בבי"ד ועי' קידושין מט, ב)36.

והוסיף במרגליות הים (סנהדרין עה, ב אות ד) שלאור דברים אלו יש לבאר את הפסוק: "וירגמו אותו באבנים וימות כאשר צוה ה' את משה", שלכאורה היה צריך לכתוב "וירגמו אותו באבנים כאשר צוה ה'... וימות", שמשה היה מפקפק שאולי אין להמיתו בסקילה, כיוון שידע מצפוני לבו הטהור של צלפחד, וכשגזרה החכמה העליונה לעשות את לדורות הבאים שעניי בשר להם ולמראה עיניים ישפטו, הדגישה התורה שבמותו קיים ציווי ה', "וימות כאשר צוה ה' את משה". מהלך זה מתאים לשיטת הסוברים שמשה דן בבית דינו כמשפטי התורה הרגילים ולא על פי כח נבואתו, ולכן התייחסו לכוונותיו של צלפחד כ'דברים שבלב', אף שהיו גלויים למשה37.

סיכום

עניין "לא בשמיים היא", שמשמעותו שאין להורות הלכה על פי נבואה או באמצעים שמימיים אחרים, הינו נושא רחב המסתעף לכיוונים שונים בהלכה ובמחשבה. במאמר זה ניסינו לבחון את גדרי ההלכה שאין לפסוק בבית דין, ואפילו דין אדם או מקרה ספציפי, על פי נבואה ושאר גילויים שמימיים, וזאת על פי קושייתו הידועה של המהר"ם בן חביב שמצינו בחז"ל שניתן היה להכריע הלכות באמצעות המן שאכלו אבותינו במדבר, והתירוצים העיקריים שנאמרו על קושיה זו. נוכחנו לראות כי קיימות גישות שונות ביחס לשאלה האם הכלל של אי שימוש בגילויים שמימיים בתהליך ההלכתי מתייחס אף לצד העובדתי העומד ביסוד פסיקת ההלכה, או שהוא מתייחס לצד ההלכתי בלבד, וניתן לבית הדין לברר צדדים מציאותיים אף בדרכים נבואיות לסוגיהן; כמו כן נמצא כי בנושא זה קיימות דעות הקובעות כללי-ביניים מסוגים שונים.

כן מצאנו כי ישנן דעות שונות האם כלל יסודי זה התקיים אף ביחס לבית דינו של משה רבנו ע"ה (דבר המהווה תירוץ חלופי לקושיית מהר"ם בן חביב הנ"ל), וייתכן שנידון זה תלוי בטעמים השונים שנאמרו ביחס לכלל "לא בשמיים היא".

36 ועי' בכתב סופר עה"ת שפירש: "כי לא פורש מה יעשה לו" - מחמת שכוונתו לשם שמים, יתכן שאינו חייב מיתה. "ויאמר ה' אל מה מות יומת" - שבבי"ד של מטה אין הולכים אחרי המחשבה, רק אחרי ראיית עדים [וע"ע מרגליות הים סנהדרין עה, ב אות ד].

37 וכן נראה להוכיח מכאן כשיטת הסוברים שבירור מציאות ג"כ איננו יכול להתבצע ע"י נבואה או רוח הקודש, שאם לא כן היה יכול משה רבנו בכח הנבואה לברר שכוונתו הייתה לשם שמים. אולם, יתכן לדחות, שאף שניתן לברר עניינים מציאותיים באמצעות נבואה, אך במקום שעדים מעידים כנגד הנביא - עלינו להקשיב לעדים ועי' בקונטרס דברי סופרים סי' ה אות ו עמ' קי, שחקר בזה).